

УДК 368.5

Дранус В.В.
асистент кафедри фінансів і кредиту
Подільського державного аграрно-технічного університету

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

ANALYSIS OF CURRENT MARKET RISK INSURANCE IN UKRAINE AGRICULTURAL PRODUCTION AND ITS PROSPECTS

АНОТАЦІЯ

Розглянуто страхування виробничо-господарських ризиків та управління ними в сільськогосподарському виробництві. Визначено мету та основні завдання страхування для сільськогосподарських товаровиробників. Проаналізовано сучасний стан ринку страхування як в Україні, так і в сільськогосподарській галузі. Проведено аналіз ринків страхування зарубіжних країн. Запропоновано системний підхід до розвитку ринку аграрного страхування в Україні.

Ключові слова: фінансовий ринок, страхування виробничо-господарських ризиків, сільськогосподарські товаровиробники, ринок страхування, страхові компанії.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрено страхование производственно-хозяйственных рисков и управления ими в сельскохозяйственном производстве. Определены цель и основные задачи страхования для сельскохозяйственных товаропроизводителей. Проанализировано современное состояние рынка страхования как в Украине, так и в сельскохозяйственной сфере. Проведен анализ рынков страхования зарубежных стран. Предложен системный подход к развитию рынка аграрного страхования в Украине.

Ключевые слова: финансовый рынок, страхование производственно-хозяйственных рисков, сельскохозяйственные товаропроизводители, рынок страхования, страховые компании.

ANNOTATION

Considered insurance of production and economic and management of risks in agricultural production. Identify the purpose and main objectives of insurance for agricultural producers. Analyzes the current state of the insurance market in Ukraine and in the agricultural sector. The analysis of insurance markets of foreign countries. Proposed a systematic approach to the development of the market of agrarian insurance in Ukraine.

Keywords: financial market, insurance of production and economic risks, agricultural producers, market of insurance, insurance companies.

Постановка проблеми. Хоча страховий ринок України і пройшов стадію формування, все ж таки він ще знаходиться на етапі розвитку. Страховий ринок України набув певного рівня розвитку, але не став реальним аспектом стабільності та за своїми характеристиками не відповідає завданням випереджального розвитку української економіки та тенденціям світових страхових ринків. Це зумовлює його суттєве відставання у глобальному процесі формування світової фінансової системи. Як відомо, розширення спектра фінансових послуг та зростання ролі небанківських фінансових установ у інвестиційному процесі є важливим підґрунтям економічного зростання та необхідною передумовою розвитку інших секторів економіки. Однак комплексні дослідження сучасного фінансового

сектора України показують, що він ще не повною мірою відповідає тенденціям світових фінансових ринків, оскільки, як показує досвід економічно розвинутих країн, добре налагоджена страхова справа, розвиток і належне функціонування небанківських кредитних установ зумовлюють сталість фінансових систем та дають змогу вирішувати соціальні проблеми.

Актуальність цього дослідження полягає у виявленні недоліків та перспектив розвитку страхового ринку в сільськогосподарському виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сільськогосподарське виробництво належить до сектора економіки з максимальним ризиком отримання збитків від виробничо-господарської діяльності, оскільки кінцевий результат виробництва сільськогосподарської продукції залежить не лише від дотримання технології виробництва, а й від впливу ризиків, які не пов'язані з процесом виробництва. Такі дослідники, як В. Андрійчук, П. Гайдуцький, М. Дем'яненко, І. Кириленко, С. Навроцький, В. Онегіна, А. Підгорний, П. Саблук, В. Юрчишин та інші демонструють у своїх працях власне бачення основних положень страхування виробничо-господарських ризиків у сільськогосподарському виробництві, визначення та коригування напрямів яких має відбуватись відповідно до економічного стану галузі. Але фінансово-економічні перетворення в нашій країні викликали інтерес до питань страхування ризиків у сільськогосподарській діяльності, а сама теорія страхування виробничо-господарських ризиків під час формування ринкових відносин не лише почала розвиватися, а й набула актуальності.

Метою статті є аналіз проблем аграрного страхування в Україні та виявлення перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексні дослідження сучасного фінансового сектора України показують, що він ще не повною мірою відповідає тенденціям світових фінансових ринків, оскільки, як показує досвід економічно розвинутих країн, добре налагоджена страхова справа, розвиток і належне функціонування небанківських кредитних установ зумовлюють стабільність фінансових систем та дають змогу вирішувати соціальні проблеми.

Проаналізуємо основні показники страхового ринку сьогодні в цілому та у розрізі аграрного страхування.

Кількість страхових компаній в Україні зображено в табл. 1.

Перші комерційні страхові компанії почали створюватися у 1990 рр. (на кінець 1990 р. їх налічувалося 7), інтенсивне зростання загальної

кількості у 1991–1996 рр. зумовило створення дочірніх компаній, російськими страховиками в Україні, формування відділеннями Укрдержстраху паралельних комерційних страхових компаній, створення страхових компаній при великих фінансово-промислових структурах з ініціативи зарубіжних інвесторів тощо. Піку кількості страхових компаній було досягнуто в

Таблиця 1

Кількість страхових компаній в Україні у 2010–2015 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014	Відхилення							
						2010		2011		2012		2013	
						±	%	±	%	±	%	±	%
Кількість страхових компаній	456	442	414	407	382	-74	83,8	-60	86,4	-32	92,3	-25	93,9
У тому числі СК «Non-life»	389	378	352	345	325	-64	83,5	-53	86,0	-27	92,3	-20	94,2

Джерело: побудовано автором на основі [1]

Таблиця 2

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка

	Рік			
	2011	2012	2013	2014
<i>Кількість страхових компаній</i>				
Загальна кількість, у тому числі:	442	414	407	382
СК у ризиковому страхуванні	378	352	345	325
СК страхування життя	64	62	62	57
<i>Кількість договорів страхування укладених протягом звітного періоду, тис. од.</i>				
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:	30 224,5	35 204,8	87 328,5	35 975,7
зі страховальниками-фізичними особами	26418,7	29 782,3	80 345,0	32 699,4
Кількість договорів з обов'язковою особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	587768,0	142 952,0	97 952,0	98 737,5
<i>Страхова діяльність, млн грн</i>				
Валові страхові премії, у тому числі:	22 693,5	21 508,2	28 661,9	26 767,3
Зі страхування життя	1 346,4	1 809,5	2 476,7	2 159,8
Валові страхові виплати, у тому числі:	4 864,0	5 151,0	4 651,8	5 065,4
зі страхування життя	70,6	82,1	149,2	239,2
Рівень валових виплат, %	21,4	23,9	16,2	18,9
Чисті страхові премії	17 970,0	20 277,5	21 551,4	18 592,8
Чисті страхові витрати	4 699,2	4 970,0	4 566,6	4 893,0
Рівень чистих виплат, %	26,2	24,5	21,2	26,3
<i>Перестраховування, млн грн</i>				
Сплачено на перестраховування, у тому числі:	59 06,2	2 522,8	8 744,8	9 704,2
перестраховикам-резидентам	4 723,5	1 230,8	7 110,4	8 173,7
перестраховикам-нерезидентам	1 182,7	1 292,0	1 634,4	1 530,5
Виплати, компенсовані перестраховиками, у тому числі:	731,6	537,8	486,7	640,9
перестраховиками-резидентами	164,8	181,1	85,2	172,4
перестраховиками-нерезидентами	566,8	356,7	401,5	468,5
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів	429,1	275,4	324,0	12,9
Виплати, компенсовані перестраховальникам-нерезидентам	578,0	15,9	27,4	9,9
<i>Страхові резерви, млн грн</i>				
Обсяг сформованих страхових резервів	11 179,3	12 577,6	14 435,7	15 828,0
резерви зі страхування життя	2 663,8	3 222,6	3 845,8	5 306,0
технічні резерви	8 515,5	9 355,0	10 589,9	10 522,0
<i>Активи страховиків та статутний капітал, млн грн</i>				
Загальні активи страховиків	48 122,7	56 224,7	66 387,5	70 261,2
Активи страхових резервів	28 642,4	48 831,5	37 914,0	40 530,1
Обсяг сплачених статутних капіталів	14 091,8	14 579,0	15 232,5	15 120,9

Джерело: побудовано автором на основі [1]

1996 р., коли їх налічувалося 700 організацій. Однак велика кількість новостворених страхових організацій ще не означала формування повноцінного страхового ринку. Проте більшість цих компаній одержувала доходи від діяльності «фінансових пірамід», або інфляційних коливань. У 1997 р. на ринку спостерігалось різке падіння кількості страхових компаній (майже у 2,9 рази), і поступове зростання їх кількості з 1998 до 2010 рр. Станом на початок 2010 р. кількість страхових компаній, що на той час працювали, становила 456. Розглядаючи табл. 1, бачимо тенденцію до зниження кількості страхових компаній і на кінець 2014 р. їх було 382, що на 16,2% менше, ніж у 2010 р.

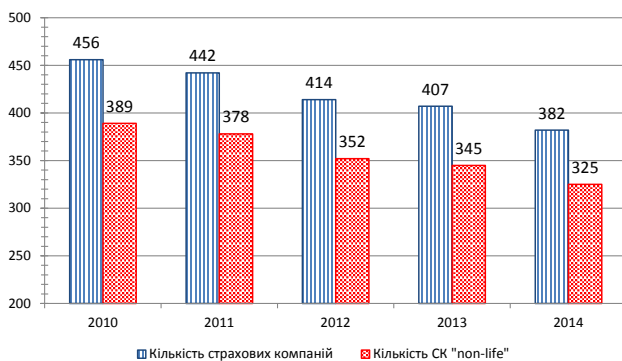

Рис. 1. Динаміка кількості страхових компаній в Україні 2010–2015 рр.

На рис. 1 зображено кількість страхових компаній «Non-life», оскільки їх діяльність пов'язана зі страхуванням видів діяльності, інших ніж страхування життя, що цікавить нас з огляду на аграрне страхування.

Важливими статистичними показниками, що зображають загальний розвиток ринку, є:

- сукупні обсяги премій та виплат;
- розміри статутних фондів страхових компаній, їх власного капіталу й активів, страхових резервів;
- частка страхування у ВВП країни;
- рівень виплат;
- частка ризиків, що передаються в пере-страхування;
- рівень наявного іноземного капіталу.

Основні показники діяльності страхового ринку в Україні за 2011–2014 рр. та його динаміка зображені в табл. 2.

Ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 31 грудня 2014 р. становила 382 організації, у тому числі СК «Life» (страхові компанії, що здійснюють страхування життя) – 57, СК «Non-life» (страхові компанії, що здійснюють страхування видів, інших ніж страхування життя) – 325, (станом на 31 грудня 2013 р. – 407 організацій, у тому числі СК «Life» – 62, СК «Non-life» – 345).

У 2014 р. частка валових страхових премій відносно ВВП становила 1,7%, що на 0,3% мен-

ше, ніж у 2013 р. Частка чистих страхових премій відносно ВВП у 2014 р. становила 1,2%, що на 0,3% менше, ніж у 2013 р.

Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань порівняно з 2013 р. збільшився на 413,6 млн грн (8,9%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 326,4 млн грн (7,1%). У структурі чистих страхових виплат відбулися зміни у видах страхування. Так, збільшилась частка страхових виплат за такими видами страхування:

- страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ – з 1,5 до 3,3%;
- страхування життя – з 3,3 до 4,9%;
- медичне страхування (безперервне страхування здоров'я) – з 22,1 до 22,7%;
- страхування майна – з 3,0 до 3,5%.

Водночас частка чистих страхових виплат зі страхування фінансових ризиків значно скоротилася – з 2,0 до 0,9%, також зменшилась частка виплат зі страхування кредитів з 2,2 до 1,2% [2].

Згідно зі статистичними даними, на сьогодні в Україні страхують не більше 10% усіх ризиків. У докризові часи через стрімке збільшення страхових внесків страховики забезпечували поточні відшкодування і не переймалися проблемами ліквідності власних засобів та якості й накопичення страхових резервів [3, с. 140].

Нормативно-правові акти, що стосуються страхування сільськогосподарських товаровиробників, є незавершеними, суперечливими, несистематизованими, а деякі нормативні положення мають розбіжності із загальносвітовою практикою, що негативно впливає на темпи розвитку страхування. Недосконалою залишається теоретична платформа регламентації й корегування страхового бізнесу. Страхування сільськогосподарських товаровиробників гарантується насамперед державною підтримкою та комерційним сільськогосподарським страхуванням. Але зазначимо, останнім часом неодноразово змінювалися підходи до сільськогосподарського страхування. Так, у 2005–2008 рр. держава виділяла кошти на страхові субсидії сільськогосподарським товаровиробникам, у 2009 р. субсидування з держбюджету призупинилося, а з 2010 р. сільськогосподарське страхування вважається добровільним, тому повної офіційної статистичної інформації щодо сільськогосподарського страхування не можливо знайти. Цей напрям страхування проводиться відповідно до вимог майнового страхування, хоча сільськогосподарське страхування визначають як окрему галузь, хоча, згідно зі звітною інформацією, йде разом із договорами майнового страхування. Причому навіть за такого трактування до сільськогосподарського страхування належать виключно страхування врожаю сільськогосподарських культур та страхування сільськогосподарських тварин. Тому аналіз основних показників, що стосуються страхування сільськогосподарських товаровиробників, здійснено за даними Мінагрополітики, Деркомфін-

послуг, страхових компаній, ЛСОУ, аграрного страхового пулу, з наукових досліджень тощо.

Таким чином, офіційно сільськогосподарське страхування належить до майнового страхування і проводиться як за добровільною формою, так і є обов'язковою. Аналіз показників здійснення обов'язкового сільськогосподарського страхування на основі наявної інформації зображено в табл. 3.

Сільськогосподарські товаровиробники почали отримувати страхові субсидії з державного бюджету в 2005 р., коли до видів обов'язкового страхування відносилися страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень та страхування тварин у разі загибелі, знищення, вимушеного забою. Тоді державою було заплановано кошти на часткове відшкодування страхових платежів. Найбільшу суму коштів (73 млн грн) було спрямовано на відшкодування страхових платежів у 2008 р., тому у цьому році страхуванням було охоплено 8% посівних площ сільськогосподарських культур [4].

Але надалі надання страхових субсидій з державного бюджету припинилося й почалась побудова нового механізму страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників. У 2008 ро. суттєве зменшення кількості страхових угод зумовила підвищена збитковість сільськогосподарського страхування у попередні роки (2006 та 2007 рр.). Започатковані в 2005 р. страхові субсидії в сільському господарстві стимулювали підвищення чисельності договорів сільськогосподарського страхування. Унаслідок цього сільськогосподарські товаровиробники, які мали дефіцит ліквідної застави й відсутність гарної кредитної історії, могли залучити банківські кредити. Розмір зібраних страхових внесків субсидованого сільськогосподарського страхування в 2008 р. дорівнював 155 млн грн, а вже в 2009 р. через відміну страхового субсидування державою – майже 42 млн грн, що у 4 рази нижче, ніж у попередньому 2008 р.

Аналіз основних показників сільськогосподарського страхування за 2005–2014 рр. зображено в табл. 4.

Таблиця 3

Сільськогосподарське страхування за державної підтримки у 2005–2008 рр.

Показник	Рік			
	2005	2006	2007	2008
Посівна площа, тис. га	19 530,0	19 088,6	25 868,2	22 063,3
Застрахована площа, тис. га	390,6	668,1	2 350,3	1 171,6
Частка застрахованої площі, %	2,0	3,5	9,1	5,3
Кількість застрахованих підприємств	934	1 330	4397	1 397
Загальна страхова сума, млн грн	375,4	619,6	2 189,1	3 153,4
Кількість страхових компаній, од.	33	37	62	59
Середня страхова сума на 1 га, грн	961,0	927,4	931,4	2691,4
Кількість укладених страхових договорів, од.	934	1330	4397	1637
Страхові внески, млн грн	12,8	28,5	116,7	155,4
Середній платіж на 1 га, грн	32,8	42,7	49,7	132,6
Середня тарифна ставка, %	3,41	4,6	5,33	4,93
Бюджетні кошти виділені на страхові субсидії, млн грн	54,0	10,0	50,0	20,0
Розмір сплачених страхових субсидій, млн грн	5,8	11,7	47,8	72,8
Частка страхових субсидій у страхових платежах, %	45,3	41,1	40,9	46,9

Джерело: побудовано автором на основі [5]

Таблиця 4

Тренди сільськогосподарського страхування у 2005–2014 рр.

Показник	Середньорічне значення					Відхилення 2013–2014 рр. та 2005–2006 рр.
	2005–2006 рр.	2007–2008 рр.	2009–2010 рр.	2011–2012 рр.	2013–2014 рр.	
Застрахована площа, тис. га	530	1766	532	757	708	178
Страхові платежі, млн грн	20,7	136,3	57,1	133,4	107,7	87
Середня тарифна ставка, %	4,33	4,74	3,54	3,76	2,88	-1,45
Страховий платіж на 1 га, грн	37,65	91,15	106,4	133,25	114,92	77,27
Розмір страхових субсидій, млн грн	9,15	60,3	0	0	0	–
Частка страхових субсидій у видатках страхування, %	44,2	44,3	0	0	0	–
Кількість страхових угод	1120	3017	1599	2323	1421	301
Середній страховий платіж за договором, тис. грн	18,48	45,18	35,71	57,42	75,79	57,31
Рівень виплат, %	22,0	21,0	43,7	34,5	8,92	-13,08

Джерело: побудовано автором на основі [5; 6]

Аналізуючи табл. 4, ми бачимо, що сільськогосподарське страхування не має широкого попиту, а практика його здійснення в обов'язковій формі не виправдала себе. Об'єктами страхування були майбутній урожай сільськогосподарських культур, худоба, птиця, нерухомість, запаси, транспортні засоби тощо. Переважно сільськогосподарські товаровиробники страхуються від таких виробничо-господарських ризиків, як пожежа, град, злива, вимерзання, посуха, буря. У структурі страхування сільськогосподарських культур переважає страхування зернових й цукрового буряка (понад 75%), насіння соняшнику (близько 10%), решта – близько 15%, що демонструє гарний потенціал щодо збільшення параметрів сільськогосподарського страхування за допомогою розширення видів застрахованих сільськогосподарських культур й кількості страхових продуктів. Комплексний аналіз системи сільськогосподарського страхування свідчить про деформації її розвитку.

У 2009–2014 рр. держава не виділяла бюджетних коштів на страхове субсидування сільськогосподарських товаровиробників. Це привело до зменшення застрахованих посівних площ та розмірів страхових внесків. Варто зауважити, що частка застрахованих посівних площ була незначною у 2005–2014 рр. і знаходилась в межах 1,5–10%, в 2013–2014 рр. – 3–5%. Для порівняння: у Канаді частка застрахованих посівних площ становить майже 60%, в США – 70%, в Іспанії – 80% [7].

Це наводить на роздуми, що сільськогосподарське страхування на сьогодні не розвинуте, але має великі потенційні можливості для розвитку, оскільки посіви сільськогосподарських культур мало охоплені страховими угодами.

У 2013 р. страхові компанії збрали 136 млн грн сільськогосподарського страхування. Водночас, за підрахунками експертів, система сільськогосподарського страхування в рослинницькій галузі щороку спроможна залучити більше 4 млрд грн, у тваринницькій – ще 0,5 млрд грн. На сьогодні сільськогосподарське страхування забезпечує перерозподіл близько 0,08% ВВП і лише 20% сільськогосподарських товаровиробників страхують свої ризики. Практично договори страхування покривають близько 1% ризиків сільськогосподарських товаровиробників, водночас їм спрямовується 2,5% компенсаційних виплат. Переважно сільськогосподарські товаровиробники уклали страхові поліси для оформлення банківської застави у разі залучення кредитних ресурсів [8, с. 14].

Отже, сільськогосподарське страхування ще не стало реальним інструментом страхового захисту сільськогосподарських товаровиробни-

ків і, як правило, здійснюється за формальними схемами.

Висновки. Таким чином, сучасний стан системи сільськогосподарського страхування свідчить про необхідність застосування системного підходу до його модернізації й розбудови. Системний підхід передбачає поєднання інтересів й ефективність взаємодії трьох основних учасників ринку сільськогосподарського страхування – держави, страховиків і страхувальників (сільськогосподарських товаровиробників). Сільськогосподарське страхування вважається збитковим, і страховикам потрібне надійне перестраховування для того, щоб забезпечити своєчасність і повноту компенсаційних виплат. Крім того, страховики несуть затрати на здійснення страхової експертизи щодо встановлення параметрів збитків від настання страхових випадків. Страховики переконані, що страхові ставки є низькими, однак страхувальники вважають їх високими. Відсутні узагальнені регламенти для розрахунку страхових сум та параметрів нанесених збитків, відсутні технології розрахунку обсягів збитків під час сільськогосподарському страхуванні. Тобто, сучасний стан ринку сільськогосподарського страхування свідчить про наявність неабияких потенційних можливостей страховиків і страхувальників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dfp.gov.ua>.
2. Статистика страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/stat>.
3. Плиса В. Стратегія посткризової модернізації страхового ринку України / В. Плиса // Науковий вісник Мукачівського держ. ун-ту. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 2 (2). – С. 134–143.
4. Аграрне страхування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroins.com.ua>.
5. Agroinsurance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroinsurance.com/ru>.
6. Агрострахование в Украине: анализ работы в 2013 г. и перспективы развития на 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://agroinsurance.com/ru/agribusiness_insurance/?pid=24596.
7. Остапенко О. Удосконалення вітчизняної системи страхування аграріїв з урахуванням зарубіжного досвіду / О. Остапенко // Економіка: реалії часу: науковий журнал. – 2013. – № 5 (10). – С. 19–30. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n5.html>.
8. Сахно О. Агростраховування в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи / О. Сахно // АгроСвіт. – 2010. – № 9. – С. 12–16.